TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI 71 YIL VI EYLÜL 1968

PROFESÖR ABDÜLKADİR İNAN
Türk kültürü tetkiklerinin büyük öncüsü

—Yazılarının bir arada yayınlanması dolayısiyle*—

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel

Muhterem üstadımız Prof. Abdülkadir İnan'ın yazılarının bir araya getirilerek yayınlanması, sağlığında ondan bahsetmek için iyi bir sebep oldu. Bu yazıyı kaleme almama diğer bir sebep de İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsündeki Katanof'un kitaplarını henüz daha yeni tetkikten dönmüş olmamdır. Her sene olduğu gibi bu sene de Katanof'un kitaplarını karıştırırken, en nadir seyahat ve etnoğrafya raporlarında bile Sayın Prof. Abdülkadir İnan'ın kurşun kalemi ile yazdığı notlarını görmek artık benim için tabiî bir şey haline gelmiştir. Bu notlardan birçokları tenkid mahiyetinde yazılmış ve bazan esas raporlardan da kıymetlidirler. Belki kendilerinin de unuttukları bu notlar, sayın üstadın nasıl yetiştikleri ve hazırlandıkları hakkında bize açık bir fikir verir.

Kendisinin ancak birkaç sayı çıkabilmiş haftalık dergilerde bile keşif mahiyetinde önemli yazılarını görür ve bunların kaybolmasından korkarak üzülürdük. Bu da dergi sahiplerinin ricalarını kıramayıp, ne olursa olsun bir şeyler yazmak arzusundan ileri gelirdi. Üstadın yazılarını adım adım takip ederek toplamış bir hayrarı olarak şu kanaate varmıştım: Prof. Abdülkadir İnan, bir gazete makalesinde bile yenilik getirmeyen bir yazıyı kaleme almak yaradılışında değildi. Şunu da bu arada ifade etmek isterim: Yeni yayınlanan bu külliyatta Sayın Profesörün bütün yazıları da bir araya gelmiş değildir. Öyle anlaşılıyor ki yazılar ya bir seçime tabi tutulmuştur veyahut da bunlardan bâzılarını Sayın Üstadın kendisi bile unutmuştur. Bu mesele ayrı bir yazı konusudur. Bu sebeple daha fazla bahsetmiyeceğim.

Yukarıda söylediğim gibi üstad ilme bir yenilik getirmeyen bir yazıyı kaleme almak yaradılışında değildir. Bunu kendisi ile ilgili bir hâtı-

(*) Abdülkadir İNAN, *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara 1968, XXVIII + 712 S. Neşre hazırlayanlar: Saadet Çağatay ve Hikmet Tanyu. Türk Tarih Kurumu yayınlarından VII. seri - Sa. 51.

ramla teyid etmek istiyorum. Prof. Eberhard'ın en iyi dostlarından biri de Sayın Üstaddır. Müşahedeme ve Prof. Eberhard'ın ifadelerine göre bu dostluk, daha ziyade ilmî metod bakımından müşterek bir zihniyete sahip olmalarından ileri geliyordu. "Şamanizm" adlı kitabının çıktığı günlerdeydi. Prof. Eberhard çok üzüntülüydü ve kendi kendine söyleniyordu: "Bu kadar çok bilen bir kimse böyle küçük bir kitap yazar mı?" Prof. Eberhard bu endişelerinde haklı idiler. İlim adamları bildiklerini, ilme mal etmek mecburiyetindedirler. Nihayet kendilerini Fakültenin koridorunda bulup bunun sebebini sordum. Gayet mütevazı olarak şu cevabı verdiler: "— Herkesin bildiği ve yazdığı şeyleri niçin yeniden yazayım?" Sayın Üstad bununla demek istiyorlardı ki, şimdiye kadar Şamanizm hakkında pek çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Ben onların görmediklerini ve bilmediklerini yazdım. Bu, tamamiyle doğru idi. Prof. Abdülkadir İnan bu eserinde, "Türklere mahsus bir mânevî vücut ve düşünce birliği" meydana getirmiştir. Sayın Profesörün bu eserini hâlen Batı ülkelerinde çok meşhur olan ve aynı konuda yazılmış Uno Harva'nın kitabı ile mukayese edersek, durumun ne kadar lehlerine olduğunu açık olarak görebiliriz. "Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker, Helsinki 1933" adlı bu eser, yeni olarak Fransızcaya da tercüme edilmiştir. U. Harva'nın bilhassa Türk kavimlerine ait bahislerinde istifade ettiği eserler, bu konuda yazılmış harcıâlem Rus kitaplarıdır. Dil malzemesi hemen hemen yok gibidir. Materyali kendi temayülüne göre toplanmıştır. Orijinal âdet ve an'aneler dururken, ikinci derecede ve yabancı kültürlerden gelen unsurları bahis konusu etmiştir. İslâmiyet hakkında en ufak bir bilgisi yoktur. Orta Asya'ya İslâmiyet ve Kur'ân yolu ile girmiş an'aneleri, çok eski zamanlarda gelmiş eski Ön-Asya kültürlerinin tesirleri zanneder. Kitabın sentezine gelince, güzel Türkçemizde bir söz vardır: "Bir oda dolusu boynuz". U. Harva'nın kitabına bu söz, her bakımdan çok yaraşır. Halbuki Sayın Prof. Abdülkadir İnan'ın kitabındaki malzeme o kadar ustalıkla toplanmıştır ki, kitabı dikkatle okuyup bitirdiğiniz zaman fikirlerin birkaç noktada birleştiğini görürsünüz. Yukarıda da söylediğimiz gibi üstad bu kitabı ile tek bir "Mânevî vücut ve düşünce birliği" kurmak istemiştir. Bunun için de Türk kültürünün büyüklüğüne, birliğine inanmış ve onu hissetmiş olmak lâzımdır.

Memleketimizde son zamanlarda Türk kültüründen ve bununla ilgili araştırmalardan çok bahsedilegelmiştir. Hakikaten bu konu çok parlak ve herhangi bir Türk vatandaşını şan ve şerefe garkedecek bir konudur. Ancak bunun nasıl yapılabileceği pek azımızca malûmdur. Tatbikat da bunu göstermektedir. Bu, Sayın Prof. Abdülkadir İnan'ın pek iyi kavradığı ve tatbik ettiği bir metod meselesidir. Meselâ Hazine-i Evraktaki yüz-

lerce hukukî veya buna benzer vesikaları yayınlamak, bir Türk kültürü incelemesi değildir. Gerçek bir kültür incelemesine giriş, ancak bu belgeleri iyice okuyup bir Türk olarak ruhuna vâkıf olduktan sonra, örf hukukuna ait unsurlarını Orta-Asya etnoğrafyası ile mukayese etmekle olur. Bunun için de uzun ve genişlemesine bir hazırlık devresi lâzımdır. Anadolu'daki Türk örfünü Hititlere bağlamak için çırpınan bu kadar zavallı varken, bizim de tesadüfen Hititlerden gelen bir âdete Türk dememiz ilmin metoduna ve prensiplerimize aykırıdır. Bu sebeple Prof. Abdülkadir İnan herşeyden önce Türk kültürünü yaşamış ve onu kendi ruhuna meczetmiştir. İşte bundan aldığı his ve insiyak, onun ilmî araştırmalarında da en büyük bir miyar olmuştur. Halk hayatından seçerek verdiği tek bir olay, Türk kültürünün birçok meselelerini aydınlatmağa kâfidir. Bunu bir misalle izah etmek çok faydalı olacaktır.

İkinci Dünya Harbi senelerinde idi. Ben de Fakültede henüz bir talebe idim. Kendileri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi konferans salonunda, hatırladığıma göre "Türklerde ekzogami" hakkında bir konferans veriyorlardı. Orta-Asya'da olmuş şöyle bir olay anlattılar: Orta-Asyalı Türk kadınlarından birine, Müslüman mısın diye sormuşlar. O da, evet diye cevap vermiş. Bunun üzerine, öyle ise bize bir Kelime-i Şehadet getir, demişler. Kadın da Kelime-i Şehadeti şöyle söylemiş: Okuyucularımdan özür dilerim. Burada Arapça i'rabından vazgeçip, söyleneni aynen yazalım: "Eşhedü en lâ ilâhe illâllah, kocamın adı Resûlâllah". Tabiî orada bulunanların hepsi şaşmışlar. Sonradan anlaşılmış ki kadının kocasının adı "Muhammed" imiş. Bu sebeple kocasının adını Kelime-i Şahadet içinde bile ağzına alamamış. Bu olay, Türk kültüründe birçok meseleleri çözüp ve izah edebilir. "Tabu" terimi şimdi artık eskimiştir. Yalnızca rahmetli Ziya Gökalp'in bu terimi çok sevmesi dolayısiyle yazılarımızda kullanabiliyoruz. Türklerde aile içinde aile büyüklerinin, devlet içinde de devlet büyüklerinin adını söylemek tabu, yani yasaktır. Eski Türkçede bunu yasak kelimesi ile değil, **"Korıg"** terimi ile ifade ederlerdi. Bu terim Anadolu Türkçesinde ancak "Koru" şeklinde, şahsa veya devlete ait arazi veya orman için kullanılagelmektedir. Hukuk bakımından, her hakkı sahibi için mahfuz demektir. Örf ve âdet bakımından ise anlamı daha başkadır. Çingiz Han'ın büyük oğlunun adı Kaşi idi. Türkler ve Moğollar önceleri Tangut ülkesine Kaşi derlerdi. Bu söz, Çince Ho-si kelimesinden gelir. Kaşi küçük yaşta ölünce, adı "Korıg" oldu, yani anılması yasaklandı. Bunun içindir ki bundan sonra Tangut ülkesine Türkler ve Moğollar tarafından "Tangut" denmeğe başlandı. Bu suretle Kaşi kelimesi bir coğrafya terimi olmaktan menedildi. Bu gibi olaylara Anadolu'da da çok

rastlamak mümkündür. Benim küçük kardeşim, büyük babamın adını taşıyordu. Büyükbabamın sağlığında bile herkes onu kendi adı ile değil, "Efendi" diye çağırırdı. Bu sebeple Elâzığ'da küçük kardeşimin esas adını bilen pek azdır. Bugün bile Anadolu'da kadınların kocalarını "Çocukların babası" ve buna benzer vasıflarla adlandırmaları çok eski temellere dayanır. 1966 yazında Napoli'de toplanan Altaist'ler Kongresinde, Manchester Üniversitesinden Prof. Boyle, "Batu Han'ın ölümünden sonraki (Posthume) unvanları" adlı bir tebliğ okudu. Bir devlet büyüğünün ölümünden sonra verilen unvanların, Çin kültüründe ve devlet idaresinde çok büyük bir önemi vardır. Bu sebeple Prof. Boyle, Batu Han'ın bu son unvanlarını izah için, sözlerini Uzak-Doğu kültürlerine getirdi. Derhal müdahale edip durumu anlatınca, gerçek bir İngiliz centilmeni olan tebliğ sahibi bundan çok memnun kaldı. Bunları niçin anlatıyorum? Bununla şunu göstermek istiyoruz: Prof. Abdülkadir İnan, değil ki neşrettiği yazıları ile; sohbet sırasında anlattığı bir hikâye vasıtasiyle bile Türkiye'deki genç nesillere büyük tesirlerde bulunmuş ve bir ışık tutmuştur.

Maalesef memleketimizde fısıltı yolu ile yapılan tenkidler her sahada olduğu gibi, ilim hayatımızda da büyük bir rol oynar. Herkes gibi bu, Sayın Üstad için de yapılmıştır. Üstadın karşısında bulunan zümre, sapık ideolojilerinin tesiri altında ona cephe almış ve hattâ onu Üniversitede ders verme imkânından mahrum etmişlerdi. Bunlardan bir kısmı, bir sıfır olarak ebediyete intikal etmiş ve bir kısmı da ilim mertebesinde nihayet bir hiç olduklarını anladıkları için siyasî parti kapılarında dolaşmaktadırlar. Bu sebeple burada onlardan bahsetmeyi yersiz buluyoruz. Bizim buradaki asıl sitemimiz bize ve bizden olanlara karşı olacaktır. İyi Rusça bilmek, Rus neşriyatına dayanılarak yapılan bütün etüdler için yuvarlak lâflarla fikir beyan etme salâhiyetini hiç kimseye vermemiştir. Üstadın Türk Hukuk ve İktisad Tarihi mecmuasında neşredilen "Türklerde Orun ve Ülüş" meselesi hakkındaki yazısı, Türk içtimaî tarihi araştırmalarında bir devir açmıştır. Bu yazıdan bahsederken tebessümle Grodekov ve Lomakin'den söz açmak ilme bir fayda getirmez. Bu iki ana eseri tanımak, şüphesiz ki bir meziyettir. Malûmatfüruşluk için koca bir âbideyi lekelemek ise ihtiyatsızlıktır. Gerçekten Grodekov[1] eserinin sonuna yaptığı ilâvelerde küçük bir "Orun" bölümü koymuştur. Fakat bunlar, Kırgızlar arasında yapılan etnoğrafik müşahedelerle toplanmış dağınık bilgilerdir. Sayın Üstad ise bu yazısında, Reşideddin'den Ebülgazi'ye kadar uzanan malzeme ile âdeta yeniden restore eder gibi canlandırmış ve bütün Türk-

(1) *N. İ. Grodekov, Kirgizı i Kara - Kirgizı Sırdarınskoy o Blasti,* Taşkent, 1889, s - 126.

lüğe mal etmiştir. Lokamin[2] ise Grodekov'a nazaran metod bakımından daha geri idi. Esas Türk örfü ile şeriatı bile birbirinden ayıramamıştı. Grodekov'daki zengin dil malzemesine rağmen, Lomakin'de ancak "vâsi" gibi birkaç Arapça hukukî tâbir vardır.

Böyle bir yazıda Sayın Üstadın bütün yazılarını ele almanın imkânı yoktur. Onun büyük ilmî değerini sohbet şeklinde de olsa bir nebze belirtebildikse bu bizim için en büyük bir saadet olacaktır.

(2) A. Lomakin, *Turkmensk, Obiçnoe Pravo,* Aşkabad, 1897